IZMEĐU POVIJESTI I PAMĆENJA – SREDNJOVJEKOVNA BAŠTINA MEĐIMURJA

DR. SC. ZORAN TURK

CENTAR ZA KULTURU „RUDAR”

OGRANAK MATICE HRVATSKE U ČAKOVCU

TURISTIČKA ZAJEDNICA PODRUČJA MURA I GORICE

SREDNJOVJEKOVNA BAŠTINA MEĐIMURJA

- kasnosrednjovjekovno Međimurje ostalo je u sjeni ranonovovjekovnog razdoblja Zrinskih
- time je zanemaren proces nastanka regionalnih struktura koje prethode 1546. godini
- predavanje vraća fokus na razdoblje u kojem su počeci oblikovanja Međimurja kao specifične mikroregije
- zbog zanemarenosti razdoblja u istraživanjima, brojne su netočnosti obilježile srednji vijek Međimurja

ZANIMLJIVOSTI IZ SREDNJOVJEKOVNE POVIJESTI KOJU SMO NALAZILI U LITERATURI

- U Hlapičini se nalazio viteški red ivanovaca, a u mnogim mjestima, poput Macinca, Cirkovljana i Podturna bili su i templari
- Međimurje je možda bilo dijelom Tomislavove Hrvatske
- Grad Čakovec dobio je ime po Dmitru Čaku
- Sveti Jeronim je rođen u Štrigovi koja je antički Stridon
- Nakon pogubljenja Stjepana Lackovića Međimurje je pripalo Kaniškima
- Dokaz pripadnosti Hrvatskoj je i pripadnost Zagrebačkoj biskupiji
- Međimurje je cijelu povijest bilo dijelom Zaladske županije
- Međimurje su tek Althani pripojili Zaladskoj županiji
- Čakovec i Legrad važna su međimurska trgovišta
- ....

TEMA I POLAZIŠTE

- kasni srednji vijek jedno je od ključnih, ali historiografski zanemarenih razdoblja međimurske povijesti
- u popularnoj slici dominira doba Zrinskih, dok je starija povijest svedena na nekoliko općih mjesta
- Međimurje je u kasnom srednjem vijeku oblikovano kao mikroregija s vlastitom administrativnom, društvenom i crkvenom logikom oblikovanom već u razdoblju srednjeg vijeka

HISTORIOGRAFSKI PROBLEM

- dosadašnja literatura često je bila fragmentarna, lokalno usmjerena ili oslonjena na ponavljanje starijih tvrdnji, pri čemu srednji vijek gotovo pa nije istraživan
- pojedini motivi - poput granica, jurisdikcije ili prisutnosti pojedinih redova ili obitelji - ostali su potpuno izostavljeni ili barem nedovoljno provjereni
- zato je bilo potrebno vratiti se izvorima i ponovno provjeriti temeljne teze

NEKA NOVA ISTRAŽIVAČKA PITANJA

- kako je Međimurje funkcioniralo kao pogranična mikroregija u kasnom srednjem vijeku?
- koje su administrativne, društvene, gospodarske i crkvene strukture oblikovale svakodnevni život?
- kako su vlastelini utjecali na razvoj tih struktura?
- kako je Međimurje funkcioniralo kao cjelina prije Zrinskih?
- koje su institucije i akteri nosili razvoj prostora?
- zašto je kasni srednji vijek nužan za razumijevanje kasnijega identiteta i razvoja regije?
- kada nastaje jedinstveno međimursko vlastelinstvo i kako se održava?
- kako se preklapaju distrikt, vlastelinstvo i županijski okviri?
- kako pogranični položaj utječe na naseljenost, obranu, promet i crkvenu organizaciju?

OČEKIVANI REZULTAT ISTRAŽIVANJA

- ne samo opisati prošlost, nego preciznije definirati temeljne pojmove vezane uz Međimurje u srednjem vijeku
- razdvojiti ono što potvrđuju izvori od onoga što pripada kasnijoj predaji ili pojednostavljenjima, narativnim izvorima koji su postali temelj buduće historiografije
- ponuditi sintezu koja povezuje lokalnu i širu srednjoeuropsku povijest u skladu sa suvremenim historiografskim trendovima

KRONOLOŠKI I PROSTORNI OKVIR

- kronološki okvir: približno 1203.-1546.
- početna točka: prvi pisani izvori o Međimurju
- završna točka: prijenos vlastelinstva Zrinskima 1546. godine
- prostorni okvir: Međimurje između Mure i Drave, s izraženom pograničnom funkcijom

ZAŠTO POČETI 1203.?

- prvi pisani izvor o Međimurju
- početkom 13. stoljeća Međimurje postaje politički važan dio Kraljevstva
- na područje Međimurja ulaze rodovi koji igraju važnu ulogu
- plemeniti rod Haholda postupno prevladava, uz već postojeći rod Oguza i istiskuje starosjedilačko niže plemstvo
- Csák od roda Haholda

ZAŠTO ZAVRŠITI 1546.?

- dolazak Zrinskih označava novu fazu u političkom i gospodarskom razvoju Međimurja
- time završava jedna duga srednjovjekovna etapa i otvara se ranonovovjekovno razdoblje drukčije dinamike
- takav završetak omogućuje zaokruženu interpretaciju prethodnog razvoja
- razdoblje Zrinskih daleko je bolje istraženo nego srednjovjekovno razdoblje

IZVORI I METODOLOGIJA

- kvalitativna analiza i kontekstualizacija sporadično sačuvanih izvora
- korišteni su objavljeni i neobjavljeni dokumentarni, regestni, kartografski i narativni izvori
- za razdoblje do 1400. ključan je Diplomatički zbornik, a za kasnije razdoblje važna je digitalizirana građa dostupna preko Hungaricane
- naglasak je na opreznoj rekonstrukciji, a ne na kvantifikaciji

TIPOVI KORIŠTENIH IZVORA

- isprave o posjedima, jurisdikciji, sporovima i darovanjima
- crkveni izvori o župama, kapelama, samostanu i kleru
- kartografski i narativni izvori koji pomažu u prostornoj i interpretativnoj rekonstrukciji

METODOLOŠKA OGRANIČENJA

- izvori su neravnomjerno sačuvani i često nastaju povodom sporova ili pravnih transakcija
- zbog toga se svakodnevica ne može pratiti kontinuirano, nego kroz fragmente
- metodološki odgovor bio je uspoređivanje više vrsta građe i oprezno zaključivanje

MEĐIMURJE KAO POGRANIČNO PODRUČJE

- Međimurje se razvija na tromeđi Ugarske, Slavonije i Štajerske
- promjene odnosa između Ugarskog Kraljevstva i Svetog Rimskog Carstva snažno su utjecale na lokalni razvoj
- pogranični položaj utjecao je na izgradnju utvrda, administrativne promjene, mobilnost stanovništva i važnost lokalnih elita

KLJUČNI ADMINISTRATIVNI POJMOVI

- treba razlikovati tri pojma: Međimurje kao mikroregiju, Međimurski distrikt i Međimursko vlastelinstvo
- Međimursko vlastelinstvo nije isto što i cijeli distrikt jer je distrikt uključivao i crkvene i manje plemićke posjede
- važno je i to da se vlastelinstvo u izvorima definira preko dvaju središta - Čakovca i Štrigove

MIKROREGIJA, DISTRIKT, VLASTELINSTVO

- mikroregija označava povijesno-geografsku cjelinu
- distrikt označava širi upravno-teritorijalni okvir
- vlastelinstvo označava posjedovni sklop pod dominacijom određenog vlastelina

TOPOGRAFIJA I PROSTOR

- prirodne granice određuju Mura i Drava, a zapadni rub brežuljkasti prostor prema Štajerskoj
- Međimurje se dijeli na Donje i Gornje Međimurje, s različitim gospodarskim i naselidbenim obilježjima
- prostor je već u srednjem vijeku percipiran kao posebna cjelina, ponekad i kao 'otok' između rijeka

ČAKOVEC I ŠTRIGOVA KAO KLJUČNE UTVRDE

- Čakovec i Štrigova nisu tek dvije važne točke nego dva ključna pola upravljanja prostorom
- u kasnijim razdobljima kao važna utvrda javlja se Turen (Podturen)
- spominje se i utvrda Wydombro (Donja Dubrava)
- vjerojatno u ranijim razdobljima postojalo i više drvenih utvrda/stražarnica

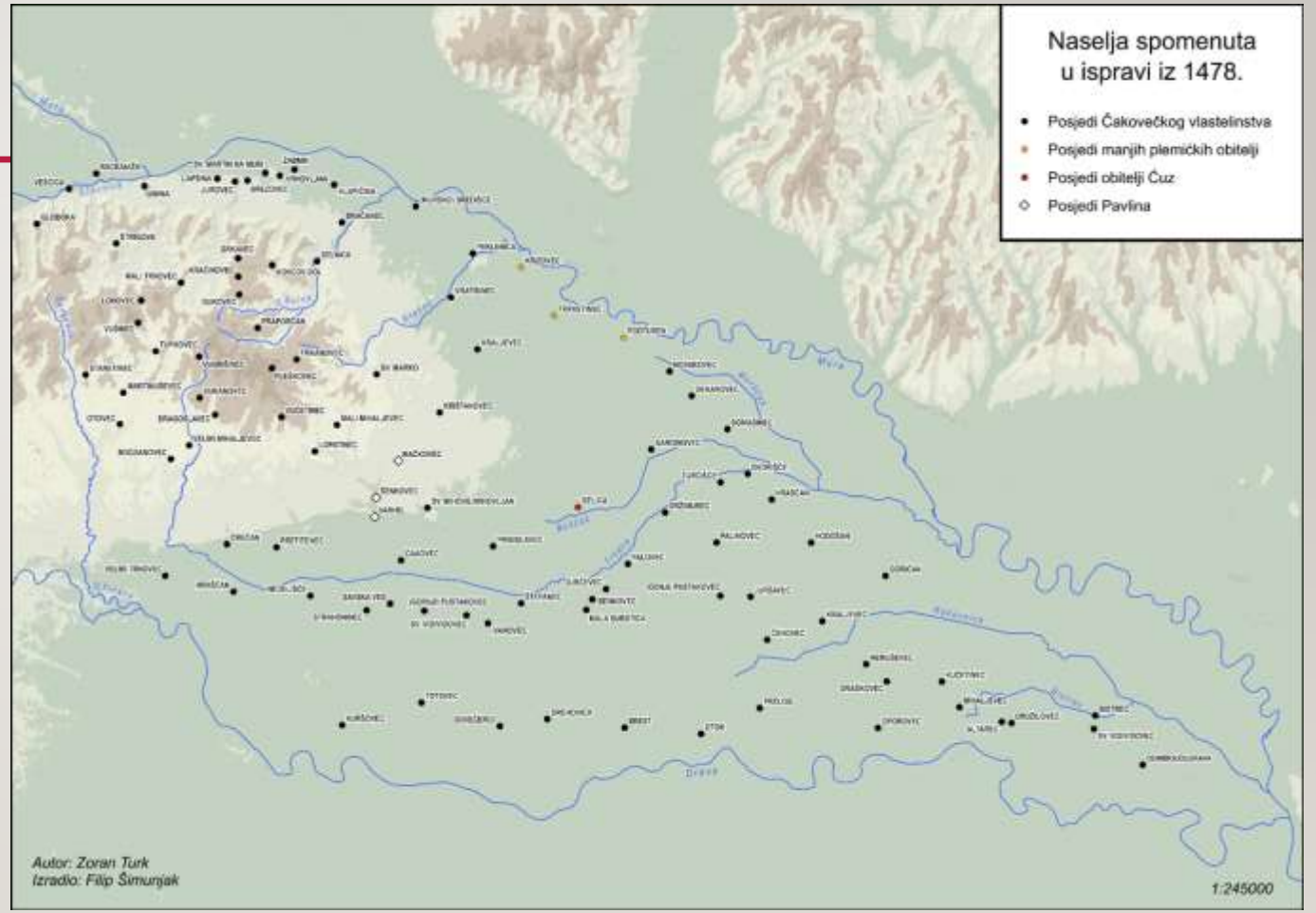
NEDELIŠĆE KAO SREDIŠNJE TRGOVIŠTE

- Nedelišće je središnje trgovište vlastelinstva
- u Nedelišću lokalna elita kupuje kuće, u Nedelišću se razvija tridesetnička postaja
- jedno od 7 trgovišta zapadne granice u kojem se trguje stokom sa Svetim Rimskim Carstvom
- preostala trgovišta Prelog (Donje Međimurje) i Mursko Središće (Gornje Međimurje)

SUČIJE I OSTALA NASELJA

- vlastelinstvo je upravno podijeljeno na 24 sučije, a u ispravi iz 1478. nabrojano je i 101 naselje
- posebno zanimljivo naselje Rackaniža

OSTALA VLASTELINSTVA MEĐIMURSKOG DISTRIKTA

- Turensko vlastelinstvo
- Beličko vlastelinstvo
- Štrukovsko vlastelinstvo
- Otočko vlastelinstvo

ŽUPANIJSKA PRIPADNOST

- suprotno uvriježenoj slici, Međimurje nije tijekom cijelog srednjeg vijeka bilo dio Zaladske županije
- rad pokazuje da je od 1405. do početka 1470-ih bilo dijelom Varaždinske županije i Kraljevine Slavonije
- Međimurski distrikt posao je dijelom državine Celjskih
- to mijenja razumijevanje političkog i administrativnog položaja Međimurja u kasnom srednjem vijeku

DRUŠTVO I GOSPODARSTVO

- Međimurje ostaje pretežito ruralna mikroregija bez velike urbane sredine
- ipak, kasni srednji vijek donosi gospodarski zamah, razvoj trgovišta i uzdizanje purgara
- proces kurijalizacije potiče formiranje sloja srednjeg plemstva i jača lokalnu društvenu razvedenost

DRUŠTVENA SLOJEVITOST

- uz vlastelinsku vrhušku i kmetovsko stanovništvo jačaju i prijelazni slojevi
- srednje plemstvo, purgari i lokalni službenici pokazuju rast društvene diferencijacije
- to svjedoči da Međimurje nije bilo jednostavna ruralna periferija

GOSPODARSTVO

- gospodarski život povezan je s prometom, trgovištima i posjedovnim odnosima
- razvoj trgovišta pokazuje da se javlja lokalna urbana funkcija iako nema pravog urbanog središta
- dominiraju vinogradarstvo i trgovina stokom
- takva dinamika stvara temelje kasnijih razvojnih procesa

DEMOGRAFSKE PROMJENE

- procvat međuregionalne trgovine potaknuo je društvenu dinamiku i mobilnost
- od sredine 15. stoljeća osmansko širenje počinje ostavljati trag i na međimurskoj demografiji
- valovi useljavanja održavaju kontinuitet naseljenosti i gustoće mreže sela
- u identifikaciji pripadnika raznih etničkih i drugih skupina stanovništva posebno važna isprava iz 1533. godine
- zabilježeno i naseljavanje srpskih skupina stanovnštva (Razkaniža)

CRKVENA STRUKTURA

- Međimurje je u promatranom razdoblju čvrsto uklopljeno u dijecezanski okvir Zagrebačke biskupije
- čini se da je u prošlosti bilo i zasebni arhiđakonat
- mreža župa i župnih crkava pokazuje razvijen i stabilan vjerski krajolik
- uloga drugih biskupskih središta povremeno raste (Vesprem, Salzburg i Pečuh), ali bez promjene temeljne pripadnosti Zagrebačkoj biskupiji

MREŽA ŽUPA

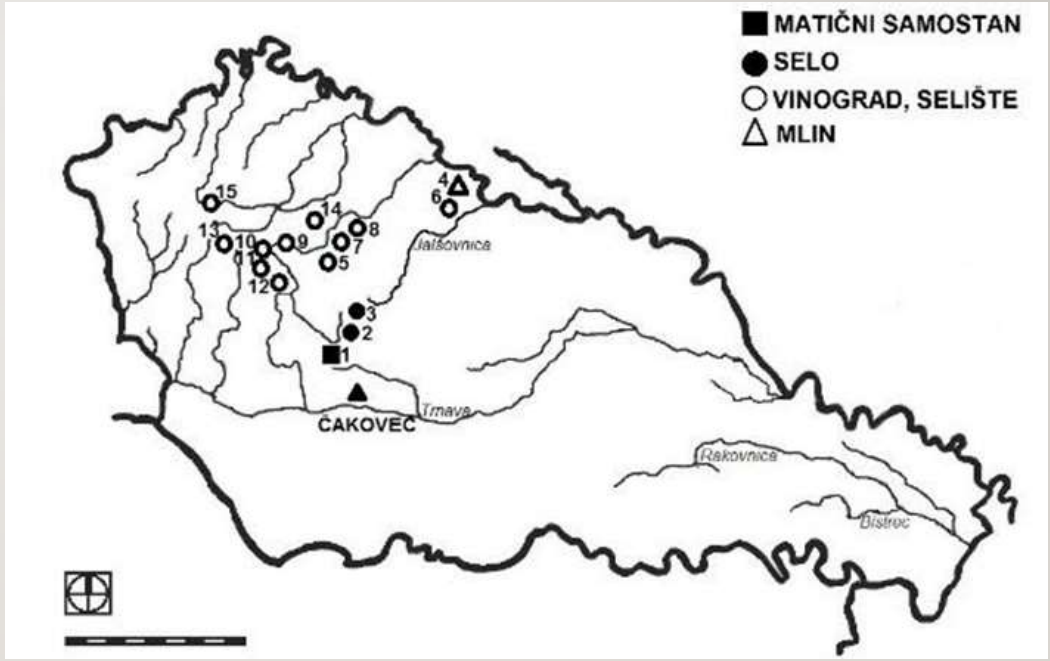
- gustoća i raspored župa otkrivaju stupanj organiziranosti prostora
- župe nisu samo vjerske jedinice, nego i žarišta društvenoga života
- zato crkvena topografija pomaže razumjeti i naseljenost i identitetske procese
- 11 župa 1334. godine
- 13 župa 1501. godine

DVIJE SREDIŠNJE INSTITUCIJE

- Pavlinski samostan Blažene Djevice Marije i Svih svetih kraj Čakovca
- Kapela sv. Jeronima u Štrigovi
- njihova važnost nije samo religijska nego i politička, reprezentacijska i identitetska

PAVLINSKI SAMOSTAN

- samostan kraj Čakovca važan je kao duhovno i reprezentacijsko središte
- njegova uloga pokazuje povezanost vlastelinske politike i crkvenih institucija
- istodobno je riječ o točki koja upućuje na šire kulturne veze regije

KAPELA SVETOG JERONIMA U ŠTRIGOVI

- kapela sv. Jeronima ima snažan simbolički i identitetski potencijal
- njezina važnost nadilazi lokalnu pobožnost i ulazi u sferu reprezentacije i tradicije
- time Štrigova dobiva posebno mjesto unutar povijesne geografije Međimurja

VITEŠKI REDOVI I HISTORIOGRAFSKE KOREKCIJE

- odbacuju se različite pretpostavke o prisutnosti viteških redova u Međimurju
- time se ispravljaju starije tvrdnje koje nisu bile dovoljno utemeljene u izvorima
- jedan od ciljeva jest razlikovati održive hipoteze od (lokalnih) povijesnih mitova

VLASTELINI KOJI VLADAJU MEĐIMURJEM

- Plemeniti rod Haholda – 13. st
- Lackovići (1350.-1397.)
- Sečenjiji (1397.-prije 1405.)
- Celjski (1405.-1461.)
- Lambergeri (1461.-1470.)
- Ernušti (1472.-1540.)
- Keglevići (1540.-1546.)

DINASTIČKI SLIJED KAO RAZVOJNI OKVIR

- promjena vlastelina ne znači svaki put i potpun prekid razvoja
- ipak, svaka obitelj drukčije koristi prostor, institucije i veze s lokalnim elitama
- zato slijed vlastelina služi kao dobar okvir za periodizaciju razvoja Međimurja

ČETIRI NAJVAŽNIJE ETAPE

- Haholdi – ulazak Međimurja u politički život Kraljevstva
- Lackovići: formiranje jedinstvenog vlastelinstva
- Celjski: snažno političko uključivanje u širi regionalni prostor
- Ernušti: dugotrajnija konsolidacija prije prijelaza Zrinskima

MEĐIMURSKI VLASTELINI

- prethodnici Zrinskih imali su presudnu ulogu u oblikovanju kasnosrednjovjekovnog Međimurja
- Lackovići, Celjski i Ernušti posebno su snažno usmjeravali dugoročne razvojne tokove regije
- Lackovići su važni za početno oblikovanje jedinstvenog posjedovnog sklopa
- Celjski povezuju Međimurje s moćnim regionalnim političkim mrežama
- Ernušti djeluju u razdoblju kasnosrednjovjekovne konsolidacije i prijelaza prema novom dobu
- identifiirani vlastelini manjih posjeda (Glaner, Fadan, Beković, Reichmutt, Horva, Ćuz, Batthyany)

ZAKLJUČAK

- kasni srednji vijek predstavlja razdoblje u kojem se oblikuju ključne značajke međimurske povijesne individualnosti
- administrativna struktura, društvena dinamika, crkvena mreža i uloga vlastelina tvore jednu cjelinu
- tek zajedno ti elementi objašnjavaju zašto je Međimurje već tada prepoznatljiva regija

HVALA NA PAŽNJI ☺